

УДК 373.2.015.31:177.7]:792

<https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.28.250394>

НАТАЛІЯ СУЛАЄВА

ORCID: 0000-0001-5066-8605

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ВИХОВАННЯ ЧУЙНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ ІГОР

У статті висвітлена проблема виховання чуйності у дітей дошкільного віку засобами театралізованих ігор. Акцентовано увагу на ознаках цієї якості та визначено, що саме дошкільний вік є сензитивним періодом для її формування. Зазначено, що театралізовано-ігрова діяльність є пріоритетним видом проявів життєвих вражень та провідним засобом морального виховання дитини дошкільного віку. Представлено спектр видів театралізованих ігор та схарактеризовано можливості їх уведення до освітнього процесу закладу дошкільної освіти. Визначено етапи підготовчої роботи до театральної-ігрової діяльності дошкільників. Розкрито педагогічний потенціал театралізованих ігор за змістом літературних творів у формуванні чуйності – базової якості дитини дошкільного віку.

Ключові слова: чуйність, моральне виховання, театралізована гра, театралізована діяльність

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким технічним прогресом, появою нових інформаційних-комунікативних технологій, панівною роллю техніки та гаджетів у житті людини. Електронне спілкування набуло значної популярності. Для підтримання зв'язку один з одним люди почали використовувати соціальні мережі й усе частіше відмовлятися від особистого спілкування. Такі процеси поступово призводять до зменшення зацікавленості людей реальним світом, виникнення почуття байдужості один до одного, а також відсутності бажання відгукуватися на проблеми інших. У повсякденних взаєминах ми все більше відчуваємо дефіцит безкорисливості, доброти, щирості, чуйності, стаємо свідками «зубожіння душі людини, незважаючи на її інтелектуальне зростання» (Бех, 2006, с. 8-9).

Саме тому виникає необхідність у моральному вихованні молодого покоління, формування у кожної дитини, починаючи з дошкільного віку, важливої якості особистості – чуйності. Ця моральна якість людини характеризується не лише доброзичливим ставленням до навчочилишніх, готовністю прийти на допомогу, але й постає регулятором міжособистісних взаємовідносин у суспільстві.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні науковці й практики в царині дошкільної педагогіки здебільшого характеризують чуйність в контексті широкої проблеми морального виховання. Дослідження цієї проблеми дозволили визначити певні передумови для формування моральних якостей, зокрема, з'ясувати загальнотеоретичні й методичні положення щодо значення морального виховання у формуванні особистості, визначити специфіку його організації у різних вікових групах закладу дошкільної освіти: психологічні аспекти розкрито у працях І. Бека, Л. Божович, Л. Виготського, Д. Ельконіна, О. Запорожця, І. Когана, О. Кононко, Г. Люблінської, Р. Павелківа, Т. Титаренко, П. Якобсон та інших фахівців; педагогічні – у роботах Л. Артемової, Р. Буре, Н. Гавриш, О. Каплуновської, О. Кошелівської, Л. Лохвицької, М. Мішечкіної, Т. Поніманської та інших.

Категорія «чуйність» досить часто використовуються на рівні повсякденного побутового спілкування, однак не отримала ґрунтового наукового осмислення. У дослідженнях Р. Буре чуйність характеризується як уміння дитини помічати ситуацію, в якій однієї відчуває емоційний дискомфорт, і брати активну участь у відновленні емоційного благополуччя того, хто страждає (Буре, 2004). У роботах О. Кононко чуйність визначається як базова інтегрована особистісна якість, що проявляється у свідомому сприйнятті, розумінні дитиною дошкільного віку проявів дискомфортного стану іншої людини, володінні емоційними та інструментальними засобами підтримки і допомоги тим, хто її потребує (Кононко, 2021, с. 123). О. Полякова характеризує чуйність як моральну якість особистості й трактує через: уважне і сердечне, доброзичливе, прихильне ставлення до людей, до їхнього горя чи переживань, до потреб; турботу про потреби, запити і бажання людей, уважність до їхніх проблем, інтересів; співчуття, що характеризується уважним, щирим ставленням до людей, готовність розділити з ними їхні труднощі, горе і радість, прийти на допомогу (Полякова, 2015, с. 122-123).

У ході аналізу джерел виявлено, що незважаючи на значну кількість досліджень у галузі морального виховання дошкільників, знання про особливості чуйності у дітей різних вікових груп ЗДО носять «мозаїчний»

характер, література, яка описує цей феномен, потребує систематизації. Зважаючи не це констатуємо, що тема, обрана для дослідження, є актуальною й малорозробленою. Одним із ефективних засобів виховання дошкільників є театралізована гра, яка, на думку вітчизняних науковців (Л. Артемова, Т. Поніманська), сприяє розкриттю і розвитку позитивних особистісних якостей дитини.

Відтак, **метою статті** є теоретичний аналіз проблеми виховання у дитини дошкільного віку чуйності засобами театралізованих ігор.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дошкільний вік є сензитивним періодом для формування майбутньої особистості, набуття нею першого соціального досвіду, й зокрема, для виховання моральних якостей. Вітчизняний науковець О. Доманюк вказує, що «в дошкільному віці виникають умови, сприятливі для засвоєння дітьми норм і принципів моралі. Разом з тим, якщо період, коли дитина дуже чутлива до моральної сфері, не був правильно використаний, надолужити згаяне буде згодом надзвичайно складно» (Доманюк, 2018, с. 29).

Дошкільне дитинство є початковим етапом формування особистості, становлення характеру дитини, її ставлення до навколишнього середовища та інших людей. Сьогодні свідчить про те, що сучасні діти все менше часу проводять у спілкуванні з однолітками та дорослими, віддаючи перевагу монітору комп'ютера, планшета чи екрану телефона. Інформація, яка подається дошкільникам через мультиплікаційні фільми, комп'ютерні гри, відео-ролики тощо поряд із позитивом, який виявляється в удосконаленні мовлення дітей, розвитку певних мистецьких здібностей (музичних, образотворчих, драматичних), засвоєнні дітьми різних способів взаємодії з довкіллям та ін, почасти призводить до роздратованості, агресивності, примітивності почуттів і емоцій. Неконтрольованість процесу перегляду низькодуховної відеопродукції може спровокувати появу в дошкільників байдужості та прийняття за звичне негативних проявів поведінки і в подальшому перенесення її в своє повсякденне життя. Зауважимо, що в дошкільному віці переважна більшість малюків визнають себе чуйними, проте у реальних життєвих ситуаціях насправді не співчують, не виявляють доброзичливості, тактовності, не надають потрібної допомоги (Кононко, 2021, с. 129-133). Зважаючи на це, перед батьками та педагогами вітчизняних закладів дошкільної освіти стоїть завдання виховання чуйності як фундаментальної характеристики людини.

Формування чуйності у дошкільників відбувається поступово. У ранньому та молодшому дошкільному віці діти прагнуть робити гарні вчинки спочатку заради похвали чи схвалення дорослих. У дитини старшого дошкільного віку виникає звичка робити добрі справи, з'являється природна потреба допомагати рідним, близьким та одноліткам, повсякчас турбуватися про них. Почуття чуйності включає в себе здатність розпізнавати переживання іншої людини за зовнішніми ознаками співпереживання, яке супроводжується позитивним відношенням до неї, спроможністю виявляти своє емоційне ставлення до події, надавати посильну допомогу чи підтримку. Чуйність вимагає розвитку вмінь дитини розуміти і оцінювати ту подію, яка викликала переживання в іншого малюка. Водночас виховання чуйності у дітей дошкільного віку спрямоване на подолання агресії, ворожості, неприйнятності інших, оскільки сприяє розвитку вміння концентрувати увагу на кращих якостях кожної людини та звертати увагу на проблеми, які в неї виникають, формуванню здатності порівнювати свої почуття з почуттями іншого, а також передбачати наслідки власних вчинків та вчинків інших людей, виражати певне ставлення до того, що відбувається в соціумі. Таким чином, в понятті чуйність поєднується два аспекти – морально-емоційний і конкретно практичний. Морально-емоційний аспект дозволяє аналізувати, оцінювати й сприймати інформацію та емоційно на неї реагувати, а конкретно практичний – виявляється у наявності чи відсутності емоційно-поведінкових реакцій.

Провідну роль у вихованні чуйності у дітей дошкільного віку відіграє мистецтво, зокрема, театральне. Одним зі складників театралізованої діяльності дошкільників є театралізована гра як пріоритетний вид проявів життєвих вражень, провідний засіб морального виховання, що сприяє розвитку емоційно-почуттєвої сфери дітей дошкільного віку. Науковці й практики вирізняють широкий спектр театралізованих ігор, з-поміж яких виокремлюють: ігри драматизації – в яких малюки самі виконують визначені ролі, а також драматизації з пальчиками – ляльками бі-ба-бо,); ігри-інсценізації – у яких дійовими особами є певні предмети – настільні театралізовані ігри (театр іграшок, театр картинок), стендові театралізовані ігри (стенд-книга; фланелеграф; тіньовий, ляльковий театри; театри маріонеток, повітряних кульок, коробок, рукавичок, магнітний театр тощо). У процесі програвання усіх вищеназваних театралізованих ігор відбувається розігрування в особах певного літературного твору (вірша, казки, оповідання, легенди, байки тощо) і відтворення конкретних образів за допомогою засобів емоційної виразності (інтонації, міміки, жестів, пози, ходи тощо).

Багатогранність видів театралізованої ігрової діяльності, які є доступними для дітей дошкільного віку, визначає доцільність їх використання в освітньому процесі закладу дошкільної освіти у процесі формування найкращих моральних якостей маленької дитини, зокрема чуйності.

Важливим етапом залучення дітей молодшого дошкільного віку до театралізованої гри та формування на цій основі чуйності є показ відповідних вікові й інтересам дітей театральних ігор у виконанні професійних акторів (у випадку відвідування театру чи запрошення гостей у заклад дошкільної освіти), а також вихователів, батьків чи дітей. Адже саме починаючи з молодшого дошкільного віку варто формувати у малюків уміння сприймати театральні постановки у виконанні інших людей, емоційно відгукуватися на них (оцінювати вчинки

героїв, підтримувати позитивних персонажів та засуджувати негативних, проявляючи свою реакцію жестами, мімікою, оплесками, вигуками тощо).

Спостереження за малюками під час вистав свідчать про те, що навіть розігрування перед малюками цікавих для них сюжетів викликає в них жваву реакцію, яскраве емоційне ставлення до дійових осіб і прагнення стати безпосереднім учасником подій. Вони поринають у казкову реальність і навіть вибігають до акторів і готові допомогти зайчикові втекти від вовчика, зібрати їжачисі яблужка для голодних маленьких їжаченят, заспівати пісеньку Колобка, аби врятувати його від лисички. Йдеться про те, що вже на цих етапах участі в театралізованих іграх (у якості глядачів) також формуються та виявляються найкращі особистісні якості дітей. Цінним у цій діяльності є не лише перегляд театралізованих ігор, а й їх обговорення, акцентування уваги малюків на позитивних і негативних якостях героїв, їхніх гарних і поганих вчинках, підведення підсумків щодо вартісності подій, які відтворювалися на сцені.

Не менш важливою є безпосередня участь дітей у театралізованих іграх, ефективність задіявання до яких залежить від вдалого вибору творів, які пропонуються малюкам для розігрування. Підкреслимо, що на перших етапах уведення театральної діяльності в освітній процес дітей вибір твору здійснює вихователь. На наступних етапах роботи з дошкільниками у виборі художнього твору мають брати участь і діти. Від того, наскільки цікавими, захопливими, повчальними будуть сюжети театралізованих ігор, залежить якість їх програвання та вплив на формування моральних якостей маленьких акторів. Адже саме в цих іграх діти зможуть познайомитися з навколишнім середовищем через цікаві для них образи, яскраві фарби, емоційні звуки. У високодуховних творах, які програють діти, завжди багато переживань, гарячих почуттів, на основі відтворення яких у дошкільників можна сформувати особистісні моральні якості, зокрема, чуйність. Малюкам притаманно не просте копіювання образів чи відтворення завчених текстів, але й своєрідне природне «вживання» в образи, що дозволяє їм передавати власне ставлення до подій і персонажів, співпереживати, емоційно виявляти і демонструвати свої почуття глядачам, тим самим викликаючи в останніх такі ж емоції й почуття. У ході виконання ролей у дітей формуються уявлення про красу вчинків, взаємин, поведінки, що в майбутньому дозволяє перенести всі ці особистісні якості в реальне життя.

Чим старші діти, тим більше вони цікавляться сюжетами інсценівок, стосунками між дійовими особами, їхніми успіхами та невдачами. Поступово дошкільники стають здатними зрозуміти стан літературного героя, відтворити його риси та настрої, вони можуть «чути, бачити, відчувати, аналітично сприймати та перейматися сюжетом» (*Дитина...*, 2020, с. 271), їм до снаги зрозуміти та співвіднести події літературного твору з власним життєвим досвідом, вони спроможні усвідомити ціннісний зміст літературних творів, можуть емоційно висловлюватися з приводу відтвореного, побаченого та почутого. Тому театралізовані ігри використовуються у закладі дошкільної освіти не лише з розважальною метою, а більше як важливий засіб виховання високих моральних якостей та позитивних рис характеру дітей.

Зауважимо, що на розвиток чуйності впливає не лише літературний текст, але й вдало підібрані музичний супровід, освітлення, костюми, що, в свою чергу, сприяє розвитку творчих (музичних, хореографічних, образотворчих) задатків дітей дошкільного віку. Зважаючи на це підкреслимо, що важливим у залученні дітей до театральної діяльності є підготовка до її реалізації. Зокрема, у її ході можуть реалізовуватися такі складники: ознайомлення дошкільників з літературним твором, обраним для театралізованої гри; проведення бесіди за змістом твору з наголошенням на характерах, зовнішності, мовленні, голосі, міміці, жестах, емоційних станах персонажів (з використанням ілюстрацій, фото, імітаційних та творчих вправ тощо); засвоєння текстів, окремих реплік учасників театралізованої гри; підбір музичного супроводу (пісень, інструментальної музики, шумових ефектів як то цокання, клацання, шипіння, торохтіння, спів пташок тощо); розробка та вивчення хореографічних епізодів; визначення та підбір костюмів для дійових осіб; підбір чи виготовлення декорацій; складання світлової партитури; репетиційна діяльність тощо. За умови вдалої підготовчої роботи результат театральної діяльності може бути досить високим.

Важливим для вихователя є усвідомлення того, що до програвання театралізованих ігор мають бути залучені всі діти групи. Вони можуть виконувати найрізноманітніші ролі: акторів, музикантів, танцюристів, костюмерів, декораторів, освітлювачів, активних глядачів, які в потрібний час матимуть виконувати свої ролі (вигукуватимуть, відповідатимуть на запитання акторів, підспівуватимуть, плескатимуть тощо). При цьому важливим є наприкінці театралізованої гри озвучити ім'я всіх тих, хто був задіяний до її реалізації. Адже надважливим для дітей дошкільного віку є демонстрація своїх досягнень перед іншими дітьми, дорослими, особливо батьками, бабусями, дідусями, братиками чи сестричками.

Саме участь усіх дітей у театральних іграх такого штибу активізує їхній чуттєвий розвиток, не залишить їх байдужими до навколишнього світу, дозволить виявити, зрозуміти та показати справжні людські почування – від радості й піднесення до страждань, горя, турбот іншої людини. Емоційне занурення в театралізовану діяльність дозволить дитині отримати досвід вияву емоційної чуйності, дасть змогу «повправлятися» у прояві уваги, з розумінням та співчуттям сприймати позитивне й негативне в кожній людині.

Погоджуємося з думкою дослідниці О. Станіченко, що формуванню у молодших дошкільників умінь аналізувати моральні вчинки інших, висловлювати співчуття, підтримку, виявляти доброзичливість сприяють

літературні твори «Пішла киця по водицю», «У слона болить нога» (Г. Бойка), «Зайченятко в ямку впало» (А. Мясківського), «Зайчик у тернині» (М. Підгірянки), «Зайчикова казочка» (Ю. Ярмиша) та ін. Оцінювати вчинки героїв літературних творів з точки зору морально-етичних норм можна вчити після прочитання віршованих творів Р. Скиби «Плаче свинка у калужі», П. Ребра «Журився їжачок». Доцільними для обговорення з дітьми цього віку є українські народні казки «Вовк і семеро козенят», «Троє поросят» тощо (Станіченко, 2019, с. 193).

Вихованню уважного, сердечного, доброзичливого ставлення до людей, тварин, до чийось переживань, потреб у старших дошкільників, формуванню співчуття до навколишніх, формуванню готовності прийти на допомогу сприяють театралізовані ігри за змістом українських народних казок: «Зачарована дівчинка», «Зайчикова хатка», «Ківш лиха», «Про майстра Іванка», «Про бідного парубка і царівну» та авторських казок «Квітка – семибарвниця» В. Катаєва, «Пташеня Лі-лі, яке боялося літати» тощо. Дитина, яка здатна зрозуміти почуття іншого, активно відгукуватися на переживання навколишніх та прагне надати допомогу іншій людині, що потрапила у скрутну ситуацію, вірогідно не буде виявляти ворожість і агресивність.

Висновки. Отже, дошкільне дитинство є сензитивним періодом для формування однієї з важливих моральних якостей особистості – чуйності, яка виявляється у здатності аналізувати, оцінювати й сприймати інформацію та емоційно на неї реагувати (морально-емоційний аспект), а також у наявності чи відсутності емоційно-поведінкових реакцій (конкретно практичний аспект). Ефективним засобом розвитку чуйності дитини в закладі дошкільної освіти є театралізовані ігри як пріоритетний вид проявів життєвих вражень, провідний засіб морального виховання. Широкий спектр театралізованих ігор дає можливість повноцінного їх використання в закладі дошкільної освіти. Основними складниками упровадження театральної-ігрової діяльності в процес формування чуйності є участь дітей у ній в якості глядачів та формування на цій основі важливого морального підґрунтя, а також безпосередня участь дошкільників у процесі вибору літературних творів для програвання, підготовки та реалізації театральних ігор. Планомірна й систематична робота педагогічних працівників з реалізації театральних ігор, спрямованих на розвиток чуйності у дітей дошкільного віку, дозволить вплинути на їхню здатність уважно й доброзичливо ставитися до навколишніх, радіти й співпереживати, тактовно реагувати та турботливо поводитися з людьми, підтримувати й допомагати тому, хто цього потребує. Водночас участь дошкільників у театралізованих іграх є вагомим стимулом розвитку мистецьких задатків, зокрема, літературних, драматичних, музичних, хореографічних образотворчих тощо.

Список використаних джерел

- Беленька, Г. В. (Ред.). (2020). *Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років*. Київ.
- Бех, І. (2006). Вчинок у морально-духовному розвитку особистості. *Початкова школа*, 7, 8-9.
- Буре, Р. С. (2004). *Как поступают друзья? Воспитание гуманных чувств и отношений: учебно-наглядное пособие для проведения бесед с дошкольниками 5–7 лет*. Санкт-Петербург: Детство-Пресс.
- Вербовская, В. С. (2013). Эмоциональная отзывчивость: содержание и структура понятия. *Вестник Нижневартковского государственного университета*, 4, 1-5.
- Доманюк, О. М. (2018). *Формування доброзичливості у дітей старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник*. Кременець.
- Кононко, О. (2021). Чуйність та її виховання в дошкільному дитинстві. *Нова педагогічна думка*, 2 (106), 120-126.
- Полякова, О. (2015). Експериментальне дослідження особливостей розвитку та формування чуйності у дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ. В кн. О. Рейпольська (Ред.), *Формування базових якостей особистості дітей старшого дошкільного віку в ДНЗ: монографія* (с. 119-146). Харків: Друкарня Мадрид.
- Станіченко, О. Ф. (2019). Специфіка виховання чуйності у дітей дошкільного віку. В кн. О. А. Гнізділова (Ред.), *Дошкільна освіта у сучасному соціокультурному просторі: зб. наук. праць* (Вип. 3, с. 191-196). Полтава: ФОП Цьома С.П.

References

- Bekh, I. (2006). Vchynok u moralno-dukhovnomu rozvytku osobystosti [An act in the moral and spiritual development of the individual]. *Pochatkova shkola [Primary school]*, 7, 8-9 [in Ukrainian].
- Bielienka, H. V. (Ed.). (2020). *Dytyna: Osvitnia prohrama dlia ditei vid dvokh do semy rokiv [A Child: Educational program for children from two to seven years]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Bure, R. S. (2004). *Kak postupaiut druzia? Vospytanye humannukh chuvstv y otmoshenyi [What do friends do? Fostering humane feelings and attitudes]: uchebno-nahliadnoe posobyie dlia provedeniya besed s doshkolnykamy 5–7 let*. Sankt-Peterburh: Detstvo-Press [in Russian].

- Domaniuk, O. M. (2018). *Formuvannia dobrozychlyvosti u ditei starshoho doshkilnoho viku [Formation of older preschool children's friendliness]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Kremenets [in Ukrainian].
- Kononko, O. (2021). Chuinist ta yii vykhovannia v doshkilnomu dytynstvi [Sensitivity and its upbringing in preschool childhood]. *Nova pedahohichna dumka [New pedagogical thought]*, 2 (106), 120-126 [in Ukrainian].
- Poliakova, O. (2015). Eksperymentalne doslidzhennia osoblyvosti rozvytku ta formuvannia chuynosti u ditei starshoho doshkilnoho viku v umovakh DNZ [Experimental study of the peculiarities of the development and formation of sensitivity in children of older preschool age in the conditions of preschool educational institutions]. In H. V. Bieliienka (Ed.), *Formuvannia bazovykh yakosti osobystosti ditei starshoho doshkilnoho viku v DNZ [Formation of older preschool children's basic personality qualities in preschool educational institutions]: monohrafiia* (p. 119-146). Kharkiv: Drukarnia Madryd [in Ukrainian].
- Stanichenko, O. F. (2019). Spetsyfika vykhovannia chuynosti u ditei doshkilnoho viku [The specifics of preschool children's sensitivity formation]. In O. A. Hnizdilova (Ed.), *Doshkilna osvita u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori [Preschool education in the modern socio-cultural space]: zb. nauk. prats* (Is. 3, pp. 191-196). Poltava: FOP Tsoma S.P. [in Ukrainian].
- Verbovskaia, V. S. (2013). Emotsyonalnaia otzuvchivost: sodержanye y struktura poniatiya [Emotional responsiveness: content and structure of the concept]. *Vestnyk Nyzhnevartovskoho hosudarstvennoho unyversyteta [Bulletin of Nizhnevartovsk State University]*, 4, 1-5 [in Russian].

SULAIEVA N.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

PRESCHOOL CHILDREN'S SENSITIVITY FORMATION BY MEANS OF THEATRICAL GAMES

The article highlights the issue of preschool children's sensitivity formation by means of theatrical games. Emphasis is placed on the signs of this quality, and it is determined that preschool age is a sensitive period for its formation.

It is noted that theatrical and play activities are a priority type of the life experience display and a leading means of preschool children's moral education. The range of types of theatrical games is presented, and the possibilities of their introduction into the educational process of preschool educational institutions are characterized.

Emphasis is placed on the value of involving preschoolers in theatrical play activities as spectators and direct participants in the action, in particular, as actors, musicians, choreographers, decorators, illuminators, etc.

The stages of preparatory work for preschoolers' theatrical and play activities are determined. The pedagogical potential of theatrical games based on the content of literary works for sensitivity formation as a preschool child's key quality is revealed.

Key words: *sensitivity, moral education, theatrical play, theatrical activity*

Стаття надійшла до редакції 11.09.2021 р.